

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

**SZEMÉLYESSÉG ÉS TÁRGYIASSÁG
PILINSZKY JÁNOS SZERELMI LÍRÁJÁBAN**

DOKTORI (PHD-) ÉRTEKEZÉS

KÉSZÍTETTE:
SÁRKÖZI BALÁZS DEZSŐ

A DOKTORI ISKOLA VEZETŐJE:
PROF. DR. DOBOS ISTVÁN DSC EGYETEMI TANÁR

TÉMAVEZETŐ:
PROF. DR. HORVÁTH KORNÉLIA DSC EGYETEMI TANÁR

2023

1. A kutatás előzményei, problémafelvetés

A Pilinszky-életmű különböző periódusaiban eltérő hangsúlyokkal, de alapvetően az egész életművet jellemezve az irodalomtudományi recepció a hermetizmus, a tárgyias-objektív líra alapjellemezőjét¹ emeli ki, ahol a főbb nyelvi-poétikai eszközöknek a következők tekinthetők:

- személytelenítés, az én struktúrájának felszámolására tett kísérlet, a csend és az elhallgatás retorikai alakzatai²;
- a szakrális-teológiai és bibliai tematika keretén belül:
 - a semmi kenőzisszerű elérésének kísérlete,
 - a teljesen odaadó dekreáció megvalósítása,
 - a szent és a profán létezés és tér sajátos összekapcsolása,
 - a teremtettség és teremtménység helyzetének láttatása,
 - az eredendő bűnösség tudatának kifejezése,
 - a pusztulás és születés, bűn és bűnhődés problematikájának leírása,
 - a szubjektum Istenhez mint alanyhoz szóló, metaforikus megszólalásmódja,
 - a tékozló fiú meg hasonlottságában létező kreatúra³
 - és az imádságként definiálható poétika⁴.

Míndezek a tematikus és nyelvi-poétikai befogadási csomópontok kiegészülnek metafizikai és bölcséleti tartalmakkal, elsősorban Kierkegaard-hoz, Heideggerhez és a francia misztikus Simone Weilhez kapcsolódóan, valamint világirodalmi intertextusokkal, Kafka,

¹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története. 1945–1991*, Argumentum, Bp., 1994, 75–76.

² SCHEIN Gábor, *A csend poétikája Pilinszky János költészetében = Uő, Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*, Universitas, Bp., 1998, 211–227.

³ SZÁVAI Dorottya, *Szagrális költészet, vallásos beszédmód, imádság-poétika = Uő, Bűn és imádság. A Pilinszky-líra camus-i és kafkai szöveg hagyományáról*, Akadémiai, Bp., 2005, 32–36.

⁴ SZÁVAI Dorottya, *Pilinszky János költészete és az ima teológiája = Merre, hogyan? Tanulmányok Pilinszky Jánosról*, szerk. TASI József, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 1997, 56–64.

Camus, Dosztojevszkij és mások viszonylatában⁵, a jelenléthiány tapasztalatát, a magára hagyatottság tudatát, a *Harmadnapon* kötetből kezdődően az eszkatologikus és apokaliptikus szemléletet konstituálva⁶, a létező világba vetettségének, a világ kiüresedésének lételméletét implikálva.

Ezek a jellemzők, tematikus, poétikai és metafizikai vezérfonalak vitán felül a Pilinszky-életmű legfontosabb elemei, ugyanakkor ezek mellett, sosem egymagában, de ezeket a perspektívákat kiegészítve, további értelmezési lehetőségekkel, olvasatokkal bővítve a szerelem, az interszubbektivitás, interperszonalitás, a társiaság⁷ is erőteljesen megjelenik a Pilinszky-oeuvre minden periódusában: a korai *Trapéz és korlát* kötetben nagyobb hangsúllyal, a középső szakasznak tekinthető *Harmadnapon* és *Nagyvárosi ikonok* kötetek korszakában kisebb számban, és a *Szálkák*, a *Kráter* és a *Végkifejlet* kötetek zárószakaszában ismét kiemeltebb helyzetben. Ez a szerelmi líra azonban alapvető eltéréseket mutat a konvencionális szerelmi költészethez képest, de éppen eme különbözősége hozza kapcsolatba a késő modern szerelmi lírával, annak „antihumanista” vagy dezindividuális jellegével, a késő

⁵ Vö.: SZÁVAI Dorottya, *Bűn és imádság. A Pilinszky-líra camus-i és kafkai szöveggyománjáról*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2005.

⁶ NÉMETH G. BÉLA, *Az Apokalipszis közelében. Egy ősi műfaj újraalkotása. Pilinszky: Apokrif = Uő. 11+7 vers*, Bp., 1984. Tankönyvkiadó, 394–419.; SCHEIN GÁBOR, *Az eszkatologikus szemlélet uralmáról és az apokaliptikus-ság visszavonásáról Pilinszky János lírájában = Uő, Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*. Bp., 1998. Universitas, 187–211.,

⁷ A társiaság fogalma a késő modern vagy nem konvencionális szerelmi líra egyik alapterminusa, amely azt az én és a Másik, az én-Te, a szubjektum és a külvilág között fennálló antagonisztikus, konfliktusos és a nyelvi és elvi elérhetetlenséget generáló és determináló viszonyt jelöli, amely valójában az egész nem konvencionális szerelmi líra alapképleteként írható le. Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A „szerelmi líra” vége. „Igazságosság” és az intimitás kódolása a későmodern költészetben = https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_szekfoglalok/Kulcsar_Szabo_szekfoglalo_20040627.pdf* (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

modern paradigma kiemelt problémaköreivel és témáival, a nyelv reflexiójával, a személyes reális egzisztenciális lét problematikájával.

A kutatás során a legfőbb kérdés az volt, hogy a személytelen beszédmódban kétségtelenül jelentkező személyesség, a személyeséget jellemző interperszonalitás, és a személyességben feltáruló személyközi kapcsolatok jellege egyrészt miként kapcsolódik a hagyományos Pilinszky-értés eddigi megállapításaihoz, miként igazodik a tárgyias, objektív líráról alkotott szakmai képhez, hogy illeszthető bele a teológiai értelmezések által feltárt eredményekbe és miként köthető a recepció metafizikai és filozófiai megállapításaihoz. Másrészt azonban a kutatás legfőbb motivációja az eddigi Pilinszky-értelmezést kiegészítő, új elemekkel és jelentéshorizontokkal bővítő olvasatok, jellemzők feltárása volt, a „nem konvencionális szerelmi” líra, a késő modern jobb híján szerelmi lírának nevezett vetületének Pilinszky írásművészetében jelentkező, sőt, bizonyos megkötésekkel ugyan, de több helyütt kiemelt szerepben, a szubjektum önszituálásának egzisztenciális és ontológiai tétellel bíró jelentőséggel domináló jegyeinek vizsgálatával, metafizikai, nyelv-filozófiai és nyelvi-poétikai elemzésével.

2. Elméleti és módszertani megfontolások

Egy Pilinszky János költészetével foglalkozó dolgozat megkerülhetetlen és elsődleges kiindulópontja szükségszerűen a kiterjedt irodalomtudományi recepció eredményeinek megfontolása az eredmények interpretációba való beillesztése, az irodalomtudományi értékítélet vizsgálata kell, hogy legyen. Ezek az eredmények egyszerre jelentenek bölcséleti, filozófiai alapot, teológiai kiindulópontot és eszme- és korszaktörténeti origót. Ugyanakkor feltűnő jelenség újabb Pilinszky-értelmezésünkben a nyelvre reflektáló és nyelvi-poétikai módszertannal megalapozott befogadói attitűd és interpretáció viszonylagos hiánya. Ahogy ezt Horváth Kornélia írja: „Ugyanakkor Pilinszky költői nyelve, nyelvének sajátosságai mintha jóval kevesebb figyelmet kapnának. Vagyis a poétikai szemlélet és értelmezésmód, amely eleve az egyes szövegek felépítésére irányul, mintha visszaszorult volna az elmúlt két évtizedben. Holott ennek is volt némi hagyománya: elsősorban Németh G. Béla *Apokrif*-elemzésére, valamint Kulcsár-Szabó Zoltán és mások írásaira gondolok”⁸.

Pilinszky egyértelmű kötődésének a József Attilához⁹ – és a szerelmi líra szempontjából kiemelhető, hogy Szabó Lőrincchez is – kapcsolható nyugatos nemzedékhez és a késő modern líra paradigmájához rendkívüli jelentősége van úgy az egész életmű, mint a szerelmi líra szempontjából. A 1920-as és 1930-as évek fordulójától kezdődően a magyar irodalomban egyfelől megnő a kiemelkedő alkotások száma, másrészt pedig a magyar költészet hagyományos lemaradása a nyugati

⁸ HORVÁTH Kornélia, „Az írás jogos szabadságunk. Isten a szabadság”. *Pilinszky János írásművészetéről és költészetéről*, ItK, CXXV, 2021, 617–629 (idézet: 618).

⁹ SCHEIN Gábor, *József Attila kései költészetének hatása Pilinszky János korai lírájában = Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*, Universitas, Bp., 1998, 163–179.

vagy világirodalomhoz képest megszűnik.¹⁰ Párhuzamosan a világirodalom és a bölcsélet tendenciáival, a nyelv újfajta szemléletét emeli a késő modern kezdetén az érdeklődés középpontjába: a '30-as évektől kezdődően az irodalom nyelvi, nyelvművészeti kérdéssé válik, a nyelv eszközjellegű, instrumentális felfogása elbizonytalanodik, a „nyelv (és vele a költői nyelv) kijelentéslogikai uralhatatlanságának így kibontakozó tapasztalata”¹¹ központi problémává transzformálódik. Ez a „*nyelvi fordulat*” ugyanakkor konstituál egy, a szubjektumértéshez, a világban-való-benne-léthez kapcsolódó változást is a szubjektumértelmezés terén. A nyelv uralhatatlanságának tapasztalata egy olyan szubjektumfelfogást generál a késő modernség kezdetén, amelyben a szubjektum és objektum szembenállása helyett már az *én* és a Másik viszonylata lesz a világértés, valamint az identitásképzés alapja.¹² Pilinszky költői indulása a 1940-es évekre tehető, amikor a lírában uralkodó módon vannak jelen a nyugatos nyelvi alaprétegek és formaképző erők, amikor ennek a perspektívának a keretében szerveződve indul az Újhold.¹³ Pilinszky is azok közé a késő modern alkotók közé tartozik, akik – legalábbis az induló *Trapéz és korlát* című és a *Harmadnapon* című kötet tekintetében, de kisebb részt a kései kötetekben is – egyéni hangnemben, de átörökítik, saját hangjukban szintetizálják a nyugatos líra nyelvi tradícióit.¹⁴ Így a késő modern kezdetét jelentő '30-as években kibontakozó tendenciák, a nyelvi kérdés és ennek szubjektumkonstrukcióra tett hatásai egyértelműen kiemelkedő jelentőségűek az ő életművében is. Ez a jellemző, főként a szubjektum és a Másik nyelvi interakciójában értett világértés az, amely kiemelten

¹⁰ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Költészet és korszakküszöb. Klasszikusok a modernség fordulópontján*, Akadémiai, Bp., 2018, 10.

¹¹ *Uo.*, 8.

¹² *Uo.*

¹³ SCHEIN Gábor, *A nyugatos lírai hagyomány újragondolásának lehetőségei* = GINTLI Tibor, *Magyar irodalom*, Akadémiai, Bp., 2015, 866.

¹⁴ SCHEIN Gábor, *Pilinszky János* = GINTLI Tibor, *Magyar irodalom*, Akadémiai, Bp., 2015, 897–901 (idézet: 897).

tematizálódik – megfigyelhetően a transzcendentális és az *én* és a Másik hármas metafizikai viszonylatában, a Pilinszky-nyelvvilág sajátos közegében – a Pilinszky-líra szerelemhez kapcsolható részében. Ugyanakkor ez az a jellemző is, amely kevésbé került a Pilinszky-recepció fókuszába a hagyományosan a Pilinszky-lírayelvhez kapcsolt szempontok és tematikai meghatározottság árnyékában.

Mindezek a sajátosságok – az elméleti, bölcseleti, teológiai meg-alapozottság és az emellett jelentkező nyelvi, nyelvi-poétikai, formai elemzések viszonylagos hiánya – alapvetően határozták meg a dolgozat elméleti és módszertani alapjait. A dolgozat az egész életmű vizsgálata során igyekezett követni azt a metódust, hogy a recepció eddigi eredményeinek feldolgozása – amelyek több esetben tartalmaztak a személyességre, olykor még a szerelmi lírára történő utalásokat, de mindig csak utalásszinten, észrevétel-jelleggel jelentkeztek –, valamint a filozófiai és teológiai elméleti alapok felhasználása, narratívába való beillesztése, integratív alkalmazása után, elsősorban nyelvbölcseleti és nyelvi-poétikai interpretációkkal próbálja bővíteni a Pilinszky-oeuvre egyes periódusainak jelentéshorizontjait. Ehhez legtöbb esetben valamilyen, Pilinszky esetén új vagy újszerű elméleti, filozófiai vagy nyelvfilozófiai alapot próbált a Pilinszky-értelmezés látóterébe emelni – Benveniste-től, Gadamer és Heidegger nyelvre és a nyelv személyességhez kapcsolható aspektusaira reflektáló gondolatain át egészen Paul de Man, Derrida vagy Foucault egyes, a nyelv, a nyelv és a személyesség, a nyelv és a szubjektum viszonyát poétikai elemzésekben felhasználható módon taglaló gondolatáig. Mindezek után pedig mindegyik versértelmezés próbált szövegközeli módon és a nyelvi-poétikai szemléletet uralkodó helyzetben használva valódi szövegelemzéseket, formai és jelentésre reflektáló interpretációkat nyújtani. Ezek egyszerre használják fel az eddigi eredményeket, egészítik ki újabb elméleti tartalmakkal. Másrészt legfőbb céljuk a szöveg középponti szerepbe illesztésével végzett verselemzés megvalósítása. Ezek elvégzése során a személyesség és a szerelmi viszony Pilinszky

költészetfilozófiájában, világépítésében és önszituálásában betöltött szerepe került centrális helyzetbe.

A dolgozat módszertani megalapozottságának kérdésköréhez hozzátartozik a három exkurzus, *kitekintés*. Ezekkel a közbevetett fejezetekkel a dolgozat más nézőpontokkal (a líra és az epika összevetése a késő modern paradigmáján belül), más módszertannal (a filológia, a filológia digitalizációja) és újabbnak tekinthető irodalomtörténeti adatokkal (Pilinszky utolsó korszakának Vas megyéhez kötődő aspektusai) is igyekezett gazdagítani Pilinszky-értésünket. Az első kitekintés a *Harmadnapon* kötet vizsgálata előtt a Pilinszky-oeuvre filológiai kérdéskörével foglalkozik. Arra világít rá, hogy az egészen kítűnő filológiai feldolgozottság lehetőségét volna képes biztosítani egy olyan kritikai kiadás létrehozására, amely a legmodernebb digitális filológiai módszerek segítségével mind a nagyközönség, mind pedig a kutatás számára releváns újabb információkkal és olvasatokkal volna képes kiegészíteni a Pilinszky-értést. A második kitekintés a *Harmadnapon* című kötet értelmezése után, a *Nagyvárosi ikonok* című kötet periódusának feldolgozása előtt egy komparatív irodalomtudományi attitűddel Pilinszky János és Ottlik Géza főművének – *Iskola a határon* – egyes, elsősorban nyelvi aspektusait próbálta összevetni, ezzel is a nyelv, a nyelvben gyökerező szubjektivitás tekintetében tájékozódni a késő modern paradigma rendszerében. A harmadik kitekintés Pilinszky János életének legutolsó időszakát, a Velem faluhoz és kisebb részben Sárvárhoz kötődő időszak kevésbé kutatott és ismert eseményének egy szegmensét mutatja be; a Pilinszky János számára egész pályájának alkotásfilozófiájában fontos hangzó vers műfaját értelmezi, illetve egy eddig nem publikált levél bemutatásával a Velemhez kötődő időszakot próbálja jobban illusztrálni.

3. A személyesség szerepe a személytelenségben

A dolgozat első két elméleti fejezete a már vázolt integratív interpretációs keretnek a tisztázására törekedett. Annak rögzítésével, hogy a késő modern líraparadigma egésze, a beszédmódbeli sajátosságok és a nyelvhez fűződő viszony tekintetében is egy a szubjektumpozícióhoz, a szubjektum és az objektum viszonyának változásához köthető alapszituációból értelmezhető, valószínűsíthetően valid, érvényes értelmezési tartományát adta a késő modernben, közelebről Pilinszky János lírájában fellelhető személyesség elemzésének. A társiasságot tárgyiasan tematizáló szövegek ebben a beszédmódban erőteljesen a szubjektum, a Másik és a nyelv függvényében kerülnek beállításra. Ezt az interpretációs módozatot a további, elsősorban szövegértelmező fejezetek úgy próbálták meg fenntartani, hogy az eddigi értelmezéseket, azok elméleti, filozófiai és teológiai háttérét felhasználva, de a személyességet és a nyelvi-poétikai aspektusokat kiemelt helyzetben kezelve vizsgálták a Pilinszky-lírakorpusz jelentős – mind önmagukban, mind az adott kötetben, mind pedig az egész Pilinszky-oeuvre tekintetében – szövegeit, tulajdonképpen azok egzisztenciál-ontológiai működésének társiassághoz fűződő nyelvi-poétikai, figurális és szubjektumszituáló értelemképzését az interpretációk centrumába helyezve.

Ehhez a hagyományosan Pilinszkyhez kapcsolt bölcséleti és teológiai elméleteken, Heidegger, Simone Weil és Gadamer filozófiáján túl a versértelmező fejezetek felhasználták

- a francia nyelvfilozófus, Émile Benveniste szubjektivitást a nyelvből eredeztető felfogását,
- Paul de Mannak szintén a nyelv szempontjából értelmezhető prosopopeia- és aposztrophé-elméletét,
- Nietzsche tropologikus nyelvhasználathoz kapcsolódó igazság- és világfelfogását,
- Gadamer ontológiai nyelvfelfogását,
- Foucault szubjektumelméletének nyelvi alapvetéseit,

- a fenomenológia látás-befogadás axiómájának néhány nyelvi aspektusát
- és a derridai nyelvi nyom egyes részleteit.

Mindazonáltal a tradicionális bölceleti háttér Pilinszky-versbeszédben megjelenő elemeit is megpróbálták a szubjektumfelfogáshoz és annak nyelvi eredőihöz, valamint a személyességhez és a nyelvi megalkotottsághoz kapcsolni, így a heideggeri világban-való-bennelét és a weili imádságpoeitika társiassághoz és nyelvi jelentésképzéshez fűződő szegmenseit is vizsgálni. Az interpretációs kiindulópontok fenntartása mellett az elemzések tudatosan törekedtek arra is, hogy elsődleges helyen a szövegelemzéseket, a költői szövegek vizsgálatát emeljék ki. A nyelvfilozófiai, nyelvműködéshez kapcsolható bölceleti háttér, amely a nyelv figurális és szubjektumgeneráló jellegét hangsúlyozta, és a szubjektum önállóságát és a Másikkal és a transzcendenssel egyidejűleg párhuzamba és szembekerülő én önsituálását elsődlegesen vizsgáló szövegközeli elemzések illetéknéppen talán új olvasatokkal, eddig nem vizsgált értelmezésekkel voltak képesek kiégszíteni a Pilinszky-értés egészét.

A pályanyitó *Trapéz és korlát* című kötet periódusának személyességét és társiasságát tekintve a *Trapéz és korlát*, valamint a *Miféle földalatti harc* című versek elemzése valósult meg. Az értelmezések nyomán megállapíthatóvá vált, hogy a korai pályaszakaszban, amely kezdetben rendkívül pozitív kritikát kapott – majd a kényszerű hallgatás időszakának és a *Harmadnapon* című kötet elementáris erejének következményeképpen háttérbe szorult a recepcióban –, a személyesség erőteljesen jelen van a késő modern és tárgyias Pilinszky-lírában.

A *Trapéz és korlát* című vers a szöveg nyelvi-poétikai struktúrájába írja a Másik nyelvi hozzáféréseinek tétjét, ugyanakkor ezt a nyelvi és elvi elérést lehetetlenként állítja. Valódi egzisztenciál-ontológiai tétként, az interszubjektív személyes viszony nyelvi megvalósításának valódi tétjeként az *én* integritásának kialakítása, a szubjektum önállítása, a szubjektum önpozicionálása rögzül. A *Miféle földalatti harc* az én és a Másik problematikus interperszonális viszonyrendszerének

ábrázolására épül. A felejtés és felidézés ontologikus aktusából kiindulva az *én* egzisztenciális létének Másikra tapadását, a Másiktól való függését konstituálja. A szöveg elemzése lehetőséget nyújtott a hagyományosan a Pilinszky-értésben megjelenő filozófiai háttér, illetőleg a személyesség és a nyelv kérdésének vizsgálatához rendelkezésre álló bölcséleti kiindulópontok szintetizálására. Így a szövegközeli elemzés Heidegger nyelvfelfogásának, Foucault szubjektumelméletének és Paul de Man prosopopeia-elgondolásának keresztmetszetén, de a szövegközelséget végig fenntartva próbálta értelmezni a társiasság és személyesség jelenlétét a műalkotásban. Végül arra a konklúzióra jutott, hogy az erőteljes tárgyiasítás, kiüresítés, a magány ontikus szituációja ebben a szövegben is – paradox módon, de – személyességet generál. Mindazonáltal a Másik alapjellemezője, „hiányállapota”, megvontsága és a szubjektum ettől való függő viszonya ezt a személyességet egy passzív, kiszolgáltatott, alárendelt relációban strukturálja alapjellemezővé.

A disszertáció tengelyét, legfontosabb részét a *Harmadnapon* című kötetel, valamint az *Apokrif* című verssel foglalkozó interpretációk jelentik. Nem csupán azért, mert a kötetet még az újabb irodalomtudományi eredmények is a Pilinszky-líra legkiemelkedőbb szegmenseként tartják számon, a 20. századi magyar líra egyik legjelentősebb eredményeként írják le, és ebben kiemelt szerepet tulajdonítanak az *Apokrif*nek mint nagy, integratív jellegű szövegnek. Hanem azért is, mert a kötet és a vers a Pilinszky-oeuvre leginkább kutatott, legtöbbet interpretált része. Ilyeténképpen ezek vizsgálata esetén volt egyszerre a legbonyolultabb és a leggyümölcsözőbb az új szempontok, a személyesség, társiasság, késő modern nem konvencionális szerelmi líra tematikájának, megközelítésmódjának, értelemképzésének a hozzákapcsolása.

A fejezet kezdetén a megközelítés próbálta a *Harmadnapon* című kötet világháborús lágerköltészetének világában is indokoltta tenni a személyesség vizsgálatát. Azt próbálta bizonyítani, hogy a hangoltság, a tematika és alapjellemezők ellenére a kötet középpontjában, igaz, egy

elvont konstellációban, de a szubjektum áll, és ez értelmezni engedi a hermetizmus, a személytelenítés közegében kirajzolódó személyességet is. Együtt a szubjektum világban-való-benne-létének percepcióalakító tétjével, ahol a személyesség, végső soron pedig a társiasság, az intim interpreszonalitás is jelentőséggel bír. Az önszituáló, világmegértő egzisztenciál-ontológiai irányultság az *én* személyes kísérleteként, de elsősorban Istenhez, a transzcendenshez és a Másikhoz fordulás metafizikai és nyelvi-poétikai aktsaiban nyilvánul meg.

Az *Apokrif* értelmezése során az interpretáció a személyesség vizsgálatához a heideggeri világban-való-benne-lét alapvető létpercepciójából kiindulva a látás fenomenológiai felfogását, a de Man-i költői kérdés jelentésképző hatását, az aposztrophé alakzatának működését, a Bábel-motívumhoz kötődő derridai nyelvfelfogást az értelmezés homlokterébe emelve olvasta a szöveg retorikai és nyelvi-poétikai mélystruktúráját. Kiemelte a fa-motívum jelentésképző, hangadáshoz és a szubjektum világ- és önszituálásához kapcsolódó értelemstruktúráló jellemzőjét, valamint az *én* Másikhoz fűződő személyes viszonyát, a Másikat multiperspektivikus megjelenésmódjában értve. Ennek eredményeként olyan olvasatokkal egészítette ki a kiterjedt *Apokrif*-befogadást, amelyek egyáltalán nem, vagy csak bűvópataként voltak eddig jelen ennek a rendkívül fontos szövegnek a befogadástörténetében, és végső konklúzióként azt próbálta megállapítani, hogy az *Apokrif* tekintetében is érdemes az értelmezés részeként a szubjektum Másikhoz fűződő viszonyát is vizsgálni, akár a késő modern nem-konvencionális szerelmi líra, akár a transzcendens, akár a multiperspektivikus és poliszemantikus Másik értelmében, hiszen a személytelen és objektív versvilág tételezi és állítja a személyességet, és a szubjektum önszituálását a nyelv segítségével és egy Másik szubjektummal szemben végzi el, az *én* léthelyzetét láttatja, a „látva létezés” állapotában, a Másikhoz fűződő viszonyban állítja, ahol a szubjektum a világtapasztalatát ennek a Másik entitásnak a viszonyában értelmezi, mintegy ráutaltságban, függésben konstituálja.

A dolgozat záró része a hol egybetartozónak, hol két külön periódusnak interpretált zárókötetek, a *Nagyvárosi ikonok*, a *Szálkák*, a *Végkifejlet* és a *Kráter* című kötetek egyes darabjainak személyességhez kapcsolódó részeinek értelmezésére tett kísérletet.

A pályaperiódus mind a versek mennyiségének növekedése, mind pedig az alkotásfilozófiai és vallásbölcseleti alapvetések tekintetében változást jelent a Pilinszky-lírában, ugyanakkor a személyesség vizsgálatát előtérbe helyező értelmezések intenciója képes volt rávilágítani arra, hogy a az imádság *engagement immobile*-nak nevezett művészeti szituációban szóeseményként megvalósított aktusa, az ikon nyelvi alakzatnak is tekinthető motívuma, a Simone Weilhez és az ő misztikus vallásfilozófiájához kapcsolódó alkotásattitúd és az egész Pilinszky-oeuvre metafizikai megalapozottsága, a világban való benne lét, a Dasein egyáltalán nem egymásnak ellentmondó ontikus tartalmúak. A záró pályaszakaszban – a több esetben magánéleti referenciák következményeként jelentkező – megnövekedő számú, személyességhez és többször szerelemhez kapcsolható versek így ebben a periódusban is lehetővé teszik a Pilinszky-líra társiassághoz kapcsolódó részének értelmezését, hiszen a dialogicitás előtérbe kerülése, a folyamatosan jelenvalólétében állított Másikkal való néma vagy megvalósulatlan kommunikáció és a nyelv erőteljes jelentésbe íródása hatással van az én önszituálására, amely a Másik és a transzcendens függvényében alakul, ugyanakkor nem alapjaiban változtatja meg a Pilinszky-versbeszéd filozófiai, egzisztenciál-ontológiai beállítottságát.

4. Publikációs tevékenység

Ágyban, párnák közt, uccazajban. Bizonyosság és bizonytalanság egy sor köré építve: az Egy gondolat bánt engemet és a Mire megjössz = Palócföld, 2023/3–4, 142–151.

Felejtés, megszólítás és prosopopeia Pilinszky költészetében. Pilinszky János: Miféle földalatti harc = Pannonhalmi Szemle, 2023/1, 84–95.

Az én világtapasztalata az apokalipszis és a Másik tükrében. Pilinszky János: Apokrif = Sugárút, Szatmári Műhely, 2022/4, 59–85.

Pilinszky János szerelmi lírája. Nyelvi-poétikai lehetőségek Pilinszky János szerelmi lírájának értelmezésében = Sugárút, Szatmári Műhely, 2022/1, 45–57.

Az én és a Másik Pilinszky János szerelmi költészetében: A Trapéz és korlát = Kortárs, 2022/4, 85–92.

A versszubjektum a transzcendens és a Másik metafizikai rendszerében. Pilinszky szavaltái Sárváron 1979 márciusában = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2021/4, 91–99.

Pilinszky János a digitális térben = Eruditio – Educatio 2021/4, 104–111.

„Sejtjeimbe vackolódó föld”. Antológia a határainkon túli magyar irodalomról, nyelvről, kultúráról, szerk. FÜZFA Balázs – SÜTH Gabriella – SÁRKÖZI Balázs, Savaria University Press, Szombathely, 2021, ISBN: 9786155753657

A nyelvi-egzisztenciálfilológiai jellemzők Pilinszky János Apokrif és Ottlik Géza Iskola a határon című műveiben = A mindenség ernyőjére kivetítve. Hatvanéves az Iskola a határon, szerk. OSZTROLUCZKY Sarolta, Kortárs, Bp., 2021, 259–264.

Köszönetnyilvánítás

A disszertáció létrejötte számos ember munkájának köszönhető, nekik szeretnék nagy köszönetet mondani. Szeretnék megköszönni szüleimnek mindent, amit értem tettek, hogy lehetővé tették egyetemi tanulmányaimat, később pedig biztatásukkal, hitükkel, mellém állásukkal segítették a doktori tanulmányaim elkezdését is.

Szeretném megköszönni édesanyámnak a nyelv ajándékát és az olvasás örömeinek megismertetését, édesapámnak pedig azt, hogy makacsul hitte és kimondatlanul elvárta a doktori képzés elvégzését. Szeretném megköszönni drága feleségemnek a sok türelmet és megértést, amelyet a doktori iskola elvégzése és a dolgozat megírása során mutatott, hogy elviselte távollétemet és azt, hogy a disszertáció olykor nagyobb figyelmet kapott, mint a családi élet. És szeretnék köszönetet mondani drága gyermekeimnek is, akik ugyan még nem tudnak olvasni, de egyszer talán kezükbe veszik ezt a dolgozatot: az ő létük, az öröm, melyet a világunkba hoztak, és a szeretet, melyet tőlük kapok, a legfőbb mozgatórugóm.

Rendkívül sok szakmai támogatást kaptam doktori tanulmányaim során, amelyek nélkül sosem kezdhettem volna el a doktori képzést. Szeretnék köszönetet mondani Prof. Dr. Horváth Kornélia professzor asszonynak, aki amellet, hogy bizalmat adott nekem, és vállalta a dolgozat témavezetését, mind szakmai, mind pedig emberi tekintetben példaként szolgált számomra az egész doktori képzés során, formálta szakmai attitűdömet, meghatározta és meghatározza az irodalomhoz való hozzáállásomat.

Szeretném megköszönni Dr. habil Füzfa Balázs tanár úrnak – remélem, mondhatom –, atyai jóbarátomnak a támogatást, az ő biztatása és hite nélkül sosem kezdtem volna bele a doktori képzésbe, melyet végig követett, egyengette és egyengeti az utamat. Itt fontos köszönetet mondanom az egész szombathelyi Magyar Tanszéknek – személyek

kiemelése nélkül, mert nem volt olyan oktatóm, aki ne határozta volna meg személyiségemet és szakmai hozzáállásomat –, hiszen ez a tan-szék az én szakmai, tanári és emberi otthonom, origóm.

Köszönöm minden tanáromnak, minden rokonomnak és támoga-tómnak.